

felurite vase. Care oraș de pe Volga e cel mai frumos? Acela în care sînt cei mai mulți negustori. Ale cui sînt cele mai bune case în orașe? Ale negustorilor! Cine are mai multă grije de săraci? Negustorul! El adună ban cu ban, face sute de mii și apoi îi dăruiește! Cine a ridicat bisericile? Tot noi! Cine dă cei mai mulți bani statului? Negustorii!»

Burghezia a umplut tot secolul al XIX-lea cu energia ei mercantilă, dinamică, întreprinzătoare. Și trebuie să recunoaștem că activitatea ei s-a soldat cu rezultate palpabile impresionante. Progresul tehnic și creșterea vertiginoasă a cantității de bunuri materiale produse de omenire au fost indisolubil legate de ascensiunea burgheziei. Dintre scriitorii ruși o observase cu multă clarviziune și «apaticul» Gonțearov, avertizîndu-i pe poeții romantici în însemnările sale de călătorie din jurul lumii (*Fregata Pallada*) că «și poezia și-a schimbat sacra-i frumusețe. Muzele voastre dragii mei poeți, fiicele legitime ale Camenelor din Parnas nu v-ar oferi lira, nu v-ar arăta chipurile poetice care sar în ochii călătorului de astăzi. Și ce chipuri! Nu chipuri de o frumusețe orbitoare, nici înzestrate cu atributele puterii, cu scînteia focului demonic în priviri, cu spada sau cu coroana, ci pur și simplu în frac negru și vestă albă, cu joben în cap și umbrelă în mînă. Dar acest chip domină în lume mințile și pasiunile. Îl întilnești pretutindeni: L-am văzut în Anglia — pe stradă, la tejgheaua magazinului, în parlament, la bursă». Metodic și calculat, s-ar putea spune «științific», burghezia «organiza» lumea după chipul și asemănarea ei; o servea tehnica și știința, o servea cultura, o servea chiar, cum observase și Marx, și o anumită literatură. Și ce putea opune acestor realizări foarte vizibile, foarte spectaculoase, romantismul? Himere? De himere lumea era sătulă; burghezia trebuie atacată cu propriile ei arme. Și la această treabă migăloasă s-au angajat — pe plan artistic — reprezentanții realismului critic. Se prea poate ca, pentru a ne reliefa argumentele, simplificăm și schematizăm; credem însă că ar fi naiv, totuși, să nu recunoaștem că filozofia pozitivistă și-a pus amprenta și asupra literaturii antiromantice din secolul trecut. Se poate susține oare că pledoaria «anti-estetică» a unui critic atît de fin ca Pisarev a fost un simplu capriciu al unui spirit nonconformist? Sau nihilismul lui Bazarov, care nu recunoștea în lume altceva decît știința și numai știința? Tendința de a absolutiza caracterul obiectiv al literaturii manifestată de Flaubert, teoria «romanului experimental» al lui Zola, afirmațiile repetate ale lui Gonțearov și chiar ale lui Turgheniev că ei nu și-au propus decît să descrie ceea ce află din viață, observația lui Thackeray că el se mărginește să diagnosticheze boala (socială), urmînd ca alții să-i găsească leacul — sînt toate acestea simple «exagerări», care nu trebuie luate în seamă pentru că ar fi infirmate de opera însăși a scriitorilor citați? Departe de noi gîndul de a susține, cum o făcea Gherea cu referire la comediile lui Caragiale, că literatura realist-critică ar fi fost lipsită de înalte idealuri sociale. Dar nu începe îndoială că reacția față de idealismul romantic, dublată de influența incontestabilă a spiritului practic promovat de pozitivism, a imprimat literaturii realist-critice o anumită tentă «prozaică», concretizată, între altele, și în preferința evidentă a atîtor scriitori pentru observație și numai observație. Pendula istorică, ori de cîte ori este împinsă prea brusc și prea brutal, înainte de a-și recăpăta oscilația normală se pomenește întotdeauna parcă suspendată pentru un moment de extrema cealaltă. Reacția antiromantică nu putea să nu provoace, temporar, și o anumită neîncredere față de idealitate în egneral. Iată de ce, către sfîrșitul secolului al XIX-lea lumea europeană a fost parcă surprinsă de «redescoperirea» romantismului.